

Maria Campillo

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Filologia Catalana

Facultat de Lletres

08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Maria.Campillo@uab.cat

Resum

C. A. Jordana, que havia estat un traductor de prestigi al català en l'etapa de preguerra, va haver de marxar a l'exili el 1939. Durant l'estada a Roissy-en-Brie com a refugiat, va traduir al català els dotze primers sonets de Shakespeare (que transcrivim en document a part). El 1940 va arribar a Santiago de Xile, on inicià les traduccions al castellà, que va prosseguir en traslladar-se a Buenos Aires per treballar a l'Editorial Sudamericana, experiència que recull a la novel·la *El món de Joan Ferrer*. Aportem la relació de les traduccions castellanes i donem notícia de dues traduccions fragmentàries de l'alemany al català, que tanquen el cercle d'una dedicació professional condicionada per l'exili.

Paraules clau: C. A. Jordana, traducció a Catalunya, exili, història de la traducció.

Abstract

C. A. Jordana, who had been a prestigious translator in Catalan during pre-war period, had to go into exile in 1939. During his stay in Roissy-en-Brie (France) as a refugee, he translated Shakespeare's first twelve sonnets into Catalan (which we transcribe at the end of this article). In 1940 he arrived to Santiago de Xile, where he began to translate into Spanish, and he continued to do so when he moved to Buenos Aires to work in the Editorial Sudamericana —an experience he puts down in his novel *El món de Joan Ferrer*. We bring the list of his Spanish translations and we announce two fragmentary translations from German to Catalan, which close the circle of a professional dedication conditioned by his exile.

Key words: C. A. Jordana, translation in Catalonia, exile, history of translation.

C. A. Jordana va escriure la novel·la *El món de Joan Ferrer* a l'exili.¹ Enllestida poc abans de la seva mort, el 1958, va ser publicada l'any 1971 a Edicions Proa, gràcies als bons oficis de Joan Oliver. Si avui Jordana té un espai merescut dintre el panorama de la traducció a l'exili és perquè (com el protagonista de la seva novel·la)

1. Cèsar-August Jordana i Mayans (Barcelona, 1893-Santiago de Xile, 1958), enginyer, gramàtic, escriptor, crític controvertit i periodista políticament incisiu, havia presidit, durant la guerra, l'Associació d'Escriptors Catalans (UGT) i havia format part de la Institució de les Lletres Catalanes.

es va veure abocat —ateses les circumstàncies que havien convertit la professió d'escriptor català en un ofici abolit— a l'única comesa relacionada amb les lletres que podia proporcionar-li feina remunerada. I que podia exercir amb dignitat, a causa de la seva experiència com a gramàtic i els seu tracte amb el llenguatge. Prou es dol Joan Ferrer, personatge novel·lístic contrafigura de l'autor, de les limitacions d'aquest món nou on ha anat a parar; un món afaïçonat com a recés obligat de supervivència física i moral, però llastat per les pèrdues.

Perquè, convé recordar-ho, a Barcelona Jordana havia estat moltes coses i, també, un traductor de prestigi al català durant els anys trenta,² i si bé algunes de les seves traduccions, com les del teatre de Shakespeare, han estat desplaçades per les d'altres traductors,³ ningú no li pot negar el seu paper de precursor per territoris, en el seu moment, molt agosarats, com pot ser la traducció de *Mrs. Dalloway*, de Virginia Woolf, que l'escriptor va emprendre motivat per l'interès en les formes del discurs interior. El mateix interès que el va portar a difondre James Joyce a les pàgines de *L'Opinió*, o a titular «Monòlegs interiors», el 1938, la seva secció de proses de rereguarda per al setmanari *Meridià*. I encara que, avui dia, la de la Woolf sigui una traducció a la qual es puguin posar, i se n'han posat, objeccions (i cal dir que algunes potser no tenen prou en compte tots els elements que graven les traduccions històriques), la publicació en català de *Mrs. Dalloway* és una fita important en l'evolució del mercat literari a la preguerra (i una mostra de la modernitat dels catàlegs editorials del país), atès que apareix només cinc anys després

Amb alguns integrants d'aquestes organitzacions es refugià a França el 1939, i foren acollits primer a Tolosa de Llenguadoc i després a Roissy-en-Brie. El desembre del mateix any formà part (amb Francesc Trabal, Joan Oliver, Xavier Benguerel i Domènec Guansé) de l'expedició que s'embarcà, amb les famílies respectives, al vaixell «Florida» en direcció a Xile, on es va instal·lar el gener de l'any 1940. A Santiago col·laborà en la renovada revista *Germanor*, aleshores dirigida per Joan Oliver, i també participà en la gasetta literària radiada fundada per Francesc Trabal. Dels tipus humans pousats en els medis suburbials d'aquesta ciutat n'extrauria la novel·leta *El Rusio i el Pelao*, publicada a «El Pi de les Tres Branques» el 1950, el mateix any que Luis Buñuel rodava, sobre el mateix tema, *Los olvidados*. Jordana es traslladà a Buenos Aires l'any 1945, cridat per Antoni López-Llausàs, director d'Editorial Sudamericana, per a la qual treballà molts anys d'assessor literari i de traductor al castellà, principalment de llibres anglosaxons de temàtica molt diversa. Col·laborà a la revista *Catalunya* amb prosa periodística, contes i crítica literària, però es mantingué allunyat dels ambients culturals de l'exili, i menà una vida solitària i desencisada dels projectes col·lectius, que no creia eficaços fora del país, en una posició similar a la del protagonista de la seva darrera novel·la, *El món de Joan Ferrer*, editada pòstumament el 1971 a Barcelona. El 1957 Jordana tornà a Santiago de Xile, a casa del seu fill Joan, on va morir a finals de 1958. Per a un retrat de l'autor i per a la valoració de la seva trajectòria global vegeu GUANSÉ, Domènec. «C. A. Jordana», dins *Abans d'ara*. Barcelona: Aymà, 1966, p. 142-145; BENET i JORNET, Josep Maria. «C. A. Jordana, més enllà de la pulcritud», dins *La malícia del text*. Barcelona: Curial, 1992, p. 15-25; CAMPILLO, Maria. «Pròleg», dins: Cèsar-August Jordana, *Quimet dels lleopards i altres contes*. Barcelona: Laia, 1985, p. 7-33; DD. AA. *Centenari C. A. Jordana (1883-1993)*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, 1993.

2. Per a una visió de conjunt de l'aportació de Jordana a la traducció vegeu l'estudi de MAJÓ i UBACH, Montserrat. *Cèsar-August Jordana i la traducció. Repàs biobibliogràfic*. Treball de recerca dirigit per Montserrat Bacardí (setembre de 2004).
3. Per aquestes qüestions de valoració, vegeu PUJOL, Dídac. *Traduir Shakespeare. Les reflexions dels traductors catalans*. Lleida: Punctum & Trilcat, 2007.

de l'original anglès, mentre que en l'àmbit peninsular, la primera traducció al castellà de l'escriptora és *Flush* (Destino, 1944), que altrament Josep Janés ja havia tret el 1938 en català a les Edicions de la Rosa dels Vents.

Hi ha, encara, un aspecte sobre el qual convé insistir, i és l'absoluta consciència que té Jordana de la funció de les traduccions en una cultura, de la responsabilitat de l'ofici de traductor. El seu article «L'art de traduir», publicat en plena guerra a la *Revista de Catalunya* és, en el moment, d'una lucidesa excepcional, i encara ara molt recomanable,⁴ com també ho són les reflexions sobre els grans traductors al català, com Carles Riba⁵ o Josep Carner.⁶ «L'art de traduir» és un dels darrers assaigs publicats per Jordana abans de la desfeta del 1939. No hi va haver temps per a les traduccions que ja tenia enllestides: el volum sobre el teatre de Marlowe (comprenia *Eduard II*, *El Doctor Faust* i *Hero i Leandre*), que havia de formar part de la col·lecció «Autors Estrangers» de la Institució de les Lletres Catalanes, era el desembre de 1938 «en poder del revisor Carles Riba» i havia d'aparèixer el mes de gener;⁷ i el *Tristram Shandy* de Laurence Sterne (una altra prova de l'absoluta modernitat de l'autor i de la política de publicacions de la ILC)⁸ era també anunciat al número de desembre de la *Revista de Catalunya*, entre els «volums d'aparició immediata». Avui sabem que aquesta traducció, amb el títol *Vida i opinions del senyor Tristram Shandy*, estava completament acabada.⁹

Com que era acabada, i formava part dels fons editorial de Proa, la traducció de *L'Hereu de Ballantrae*, de R. L. Stevenson, que Joan Puig i Ferrer rescatà el 1953 com a part de la reconstrucció d'Edicions Proa a Perpinyà. Rafael Tasis (que preconitzava traduccions d'autors d'actualitat, aquells que ni en castellà no haurien passat la censura a l'interior) critica aquesta recuperació d'un autor del segle XIX, i exagera una mica, però no gaire, quan diu que Jordana tenia la novel·la traduïda «fa gairebé vint anys».¹⁰ El mateix Jordana comenta a Xavier Benguerel, en una carta del 1954, que aquesta traducció «la tenien des de l'any '36 i no goso llegir-la perquè tinc por de comprovar pèrdues en el meu ús del meu propi idioma.»¹¹

4. JORDANA, C. A. «L'art de traduir. Justificació d'un assaig». *Revista de Catalunya*, X: 88 (juliol, 1938), p. 357-370. Avui a l'abast a BACARDÍ, M.; FONTCUBERTA, J.; PARCERISAS, F. (eds). *Cent anys de traducció al català (1891-1990). Antologia*. Vic: Eumo, 1998, p. 117-125. I fragmentàriament a PUJOL, Dídac. *Op. cit.*, p. 119-122. Vegeu, també, FONTCUBERTA, Joan «Als cinquanta anys de *L'art de traduir* de C. A. Jordana». *Revista de Catalunya*. Nova Etapa: 36 (desembre, 1989), p. 119-130.
5. JORDANA, C. A. «Tragèdies d'Esquil», *L'Opinió*, 21-III-1933 i 9-I-1934.
6. JORDANA, C. A. «Josep Carner, traductor». A: DD. AA. *L'obra de Josep Carner. Volum d'homenatge*. Barcelona: Selecta, 1959, p. 194-197.
7. Per al programa de traduccions de la ILC, i els avatars que patiren, vegeu CAMPILLO, Maria. *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*. Barcelona: Curial/ PAM, 1994, p. 307-318.
8. La primera traducció al castellà, per exemple, és del 1975.
9. Vam trobar l'original manuscrit a Santiago de Xile i actualment és dipositat al Fons C. A. Jordana, donació en procés de catalogació, a l'ANC (núm. 680).
10. Per al sentit de la traducció de Jordana (i d'altres traduccions) dins el muntatge de Puig i Ferrer vegeu CAMPS i ARBÓS, Josep. *Les Edicions Proa de Perpinyà (1949-1965), Els Marges*, 72 (hivern de 2004), p. 45-76.
11. Fragment reproduït a BUSQUETS i GRABULOSA, Lluís. «C. A. Jordana. Un epistològraf a l'exili», *Revista de Catalunya*, 78 (octubre, 1993), p. 103-112.

Un dels primers treballs literaris de Jordana a l'exili és la traducció dels dotze primers sonets de Shakespeare, destinats a la revista *Catalunya* de Buenos Aires. En efecte, com ja hem explicat en d'altres bandes, els refugiats a Roissy-en-Brie l'any 1939 van muntar una mena d'oficina de treball al castell, per no convertir l'estada en unes vacances indefinides i per proporcionar material a les revistes que estaven disposades a publicar-los alguna cosa, com és *Catalunya* de Buenos Aires que, a més, pagava les col·laboracions com una mena d'ajut indirecte als exiliats.¹² És en aquest context que C. A. Jordana va iniciar les traduccions dels sonets de Shakespeare, i en va publicar els sis primers l'estiu del 1939.¹³ La resta van quedar inèdits fins ara, que els dono a conèixer.¹⁴ Correspon als especialistes la valoració d'aquests textos, però indico a títol personal, i guardant totes les proporcions que calgui pel que fa als principis que sustenten la traducció moderna, que hi ha solucions força interessants; i que en algun cas revelen també l'empremta històrica del moment en què la traducció va ser feta, com ara l'inici —altrament força literal— del segon sonet («When forty winters shall besiege thy brow/ and dig deep trenches in thy beauty's field»), que Jordana tradueix per: «Quan assetgin ton front quaranta hiverns /cavant al camp de ta beutat trinxeres.»

Després de l'etapa francesa, el gener de 1940 Jordana va recalar a Santiago de Xile, on va traduir al castellà per a l'Editorial Ercilla; i, més endavant, el 1945, va passar a Buenos Aires, reclamant per Antoni López-Llausàs per treballar a l'Editorial Sudamericana, empresa de referència, des de la seva fundació el 1939, en el món cultural de parla castellana. I per a la qual ja havia traduït un assaig del biòleg Julian Huxley publicat el 1942 (*Man stands alone*), *The life of Michelangelo Buonarroti* d'Addington el 1943 (volum de 578 pàgines), un assaig de l'explorador britànic Hubert Wilkins el 1944, i el llibre de l'escriptor i líder sionista Jacob Klatzkin *In praise of wisdom* el 1945. L'antic fundador de la Llibreria Catalònia i el novel·lista ja es coneixien, naturalment, però Jordana (que a Catalunya havia treballat sobretot per a la Barcino i per a Proa) tampoc no havia traduït al castellà abans de l'exili.¹⁵ Aquestes traduccions dels primers quaranta van tenir el caràcter de prova de foc per al mercat en castellà, juntament amb les que va fer aquests anys per a l'Editorial Poseidón, fundada per Joan Merli, especialment de la molt divulgada *The secret life of Salvador Dalí* (1944, 552 pàgines). A partir de l'any 1945

12. Vegeu, per exemple, CAMPILLO, Maria. «El grup d'exiliats a Roissy-en-Brie». A: AZNAR SOLER, Manuel (ed.). *El exilio literario español de 1939*. Vol. 1. Barcelona: GEXEL, 1998, p. 569-577.
13. «Sonets de Shakespeare». *Catalunya*. X:105 (agost, 1939), p. 8-9. Els vam reproduir a CAMPILLO GUAJARDO, Maria. *C. A. Jordana i la seva obra*. Tesina de llicenciatura dirigida pel Dr. Joaquim Molas. Bellaterra, 1977, p. 288-290.
14. Vam trobar aquestes traduccions manuscrites a Santiago de Xile. Actualment són a l'esmentat Fons C. A. Jordana. Amb el permís corresponent, els aplego tots i els reproduïxo al document annex a aquest paper, en transcripció literal, amb el títol «Dotze sonets de Shakespeare traduïts per C. A. Jordana».
15. Però coneixia molt bé la llengua castellana, i va escriure un volumet de lingüística comparada per a la «Col·lecció Popular Barcino». Vegeu Bernat MONTSIÀ (pseud.). *El català i el castellà comparats*. Barcelona: Barcino, 1933 (reimpressió 1968); així com una guia de depuració del lèxic titulada *Els barbarismes* (1936) dins la mateixa «Col·lecció Popular Barcino», per a la qual va escriure també diversos manuals divulgatius de gramàtica i sobre usos pràctics de la llengua.

López-Llausàs va tenir en Jordana un puntal per a la traducció, especialment d'assaigs en llengua anglesa (en algun cas, com el de Roger Caillois, també del francès); un puntal que va acometre, a més, la traducció de la magna obra *The Story of Civilization* de Will Durant, de la qual enlllestí deu volums abans de retirar-se.

En conjunt, les traduccions al castellà de C. A. Jordana són, per ordre cronològic:¹⁶ William Seabrook, *La Hechicería*. Santiago de Chile: Ercilla, 1941; I. J. Singer, *Los hermanos Ashkenazi*. Santiago de Chile: Ercilla, 1942; Julian Huxley, *El hombre está solo*. Buenos Aires: Sudamericana, 1942 (1947, 1953); John Addington Symonds, *Vida de Miguel Ángel*, Buenos Aires: Sudamericana, 1943; Leopold Schwarzschild, *El mundo en crisis: de Versalles a Pearl Harbor*. Buenos Aires: Poseidón, 1943; Sinclair Lewis, *Gideon Planish*. Buenos Aires: Poseidón, 1943 (text recuperat per Josep Janés i Olivé al volum, a càrrec de diversos traductors, *Obras de Sinclair Lewis*. Barcelona: José Janés, 1958); Sir Joshua Reynolds, *Quince discursos*. Buenos Aires: Poseidón, 1943; Salvador Dalí, *Vida secreta de Salvador Dalí*. Buenos Aires: Poseidón, 1944; Hubert Wilkins, Harold M. Sherman, *Pensamientos a través del espacio*. Buenos Aires: Sudamericana, 1944; Jacob Klatzkin, *Elogio de la sabiduría*. Buenos Aires: Sudamericana, 1945; Víctor Frisch, Joseph T. Shipley, *La vida y el arte de Auguste Rodin*. Buenos Aires: Poseidón, 1945; Martin Gumpert, *Dunan (la historia de la Cruz Roja)*. Buenos Aires: Poseidón, 1945; Hilaire Belloc. *¡Cuidado! Nos observan*. Buenos Aires: Poseidón, 1945; James Truslow Adams, *Historia de los Estados Unidos* (dos volums). Buenos Aires: Poseidón 1945; Sholem Asch, *El apóstol*. México: Hermes, 1945; Roger Caillois, *Fisiología de Leviatán* (traducció de Julián Calvo i C. A. Jordana). Buenos Aires: Sudamericana, 1946; Maisie Ward, *G. K. Chesterton*. Buenos Aires: Poseidón, 1947; Aldous Huxley, *La filosofía perenne*. Buenos Aires: Sudamericana, 1947, Barcelona: EDHASA, 1977; Aldous Huxley, *La doble crisis*. Buenos Aires: Sudamericana, 1949 (*Obras Completas*. Barcelona: Plaza & Janés, 1969); Aldous Huxley, *Mono y esencia*. Buenos Aires: Sudamericana, 1951, Barcelona: EDHASA, 1983; Thomas Merton, *Semillas de contemplación*. Buenos Aires: Sudamericana, 1952; Will Durant, *Història de la civilització*, Buenos Aires: Sudamericana. *La civilització de la India* (1952). *Nuestra herencia oriental* (1952). *La civilització del Extremo Oriente* (1953). *La Edad de la Fe*. Volums I, II i III (1956). *El Renacimiento*. Volums I i II (1958). *La Reforma*. Volum I, volum II (C. A. Jordana i Miguel de Hernani, 1960); Heinz Haber, *El hombre en el espacio*. Buenos Aires-Barcelona: EDHASA, 1958; Aldous Huxley, *Adonis y el alfabeto y otros ensayos*. Buenos Aires: Sudamericana, 1958 (*Obras Completas*. Barcelona: Plaza & Janés, 1969); Aldous Huxley, *Esas hojas estériles*. Buenos Aires: Sudamericana, 1959 (i 1963).

A l'Editorial Sudamericana la feina de Jordana no era només la de traductor (això potser ho hauria pogut compaginar des de Santiago) sinó la d'assessor literari de plantilla, que feia una mica de tot: des d'informes de llibres a correccions

16. Donem les que hem pogut localitzar, que deuen ser gairebé totes, atès que hem comptat amb l'ajut de Rafaela de Buen (vídua de Joan Jordana i Benet, fill de l'escriptor), a qui agraïm de tot cor la col·laboració.

d'originals, i és per aquesta raó que es traslladà a viure a Buenos Aires. *El món de Joan Ferrer* (batejada per l'autor de «novel·la bonaerensa») reflecteix, en un primer nivell de lectura, aquest darrer univers de l'escriptor, reduït a una cambra de pensió on treballava en els informes d'originals o de llibres, molts sobre obres estrangeres (especialment anglosaxones), i en les traduccions; limitada la biblioteca a uns quants rengles de volums (els que cabien a la cambra) i la vida exterior a les anades i vingudes de l'editorial («Andina», en la novel·la) a lliurar la feina «al burgès» (Pau Vallès, contrafigura de López-Llausàs). Però la novel·la és molt més que això: és el balanç de vida d'un desplaçat, l'exiliat per excel·lència, d'aquí la clau donada per un títol irònic, i difícilment copsable per al públic català poc versat en història americana: Joan Ferrer Catalán és un personatge històric arribat a Xile el 1549 amb els conqueridors.

L'obra reflecteix les conseqüències de la guerra en l'àmbit cultural, lingüístic i literari a través del paradigma d'una generació d'intel·lectuals perduda. Formalment molt ambiciosa, per la intenció i el tractament, la seva estructura fèrria i el rigor en la construcció, constitueix el primer intent totalitzador a la manera joyciana en les lletres catalanes. La novel·la permet una primera lectura testimonial (una vida d'escriptor vista des de l'exili), que adquireix dimensió autobiogràfica atès que el protagonista, Joan Ferrer és, com dèiem, clara contrafigura del mateix Jordana. I les seves vivències (poblades de personatges o episodis en clau cognoscible), situades en el passat a Barcelona i en l'actualitat de la narració a Buenos Aires, revelen la trajectòria de l'autor i, també, una imatge d'un període fonamental de la cultura catalana en les seves successives etapes d'eufòria, desengany i dispersió. Però aquest balanç o «judici final» de vida, passada i present, interior i externa, s'amplifica i es generalitza en un intent d'abraçar, a través del prisma dels sentits i de les passions humanes, la totalitat de l'experiència individual i de les lleis universals que la regeixen. Els nou capítols monogràfics (nou dies de la vida de Joan Ferrer) s'estructuren al voltant de nou matèries: els set pecats capitals (confrontats a les virtuts corresponents), la mort i la vida. Així, cada capítol apareix cohesionat per una temàtica central que organitza el material narratiu, el focalitza des d'un aspecte i, alhora, el relaciona amb el dels altres capítols mitjançant una arquitectura simètrica, feta de motius reiterats que es presenten des de punts de vista diferents i sustentada amb la utilització, per exemple, d'una ciència o d'un cromatisme per a cada matèria. L'anàlisi de la realitat per zones (de la més externa al subconscient) correspon al cicle «diari» d'una matèria (la ira, per exemple), tal com el protagonista l'experimenta en els diferents nivells durant un dia. El cicle complet abasta les distintes focalitzacions temàtiques de cadascuna de les zones i proporciona la visió global: allò que constitueix la totalitat del «món» del personatge.

En el nivell més biogràfic, ens interessen ací les experiències professionals del protagonista (amb els problemes de traducció, amb els editors o amb els correctors). Al capítol IV, per exemple, que correspon en l'ordre estructural a la ira, tenim un episodi que resultarà familiar a qui hagi treballat per a les editorials:

Mentre Joan rosegava el pa sec de cada matí, la mirada li caigué sobre un paquet que hi havia damunt la taula. El paquet contenia un exemplar d'una traducció seva

que havia de posar-se a la venda un d'aquells dies. Joan obrí el paquet i, contra el seu costum, començà a fullejar el llibre. El seu costum, per no tenir disgustos, era de no llegir cap obra seva, original o traducció, una vegada impresa, fins al cap d'uns quants mesos de la seva impressió. Així no veia les errades d'impremta ni altres possibles disbarats fins que el llibre havia deixat d'ésser un punt massa sensible en la seva psique. No trègà a penedir-se de no haver seguit el seu costum aquell dia. Havia admirat un parell de paràgrafs de la seva prosa castellana en la traducció de *The Glory of Bizantium*, quan un parell de formes verbals van omplir-lo d'angúnia. Es tractava d'uns arbres frondosos que ombraven un passeig, i el text que tenia davant els ulls deia *sombreaban* i més avall tornava a repetir-se aquesta paraula. I Joan no havia escrit *sombreavan* sinó *asombraban*, i ho havia fet expressament, no sols perquè la frase resultava així més original, sinó per ensenyar una cosa nova al lector i sobtar-lo una mica. [...] Però de sobte veia, darrere aquelles ombres, la boca esdentegada, els ulls aquosos rere vidres gruixuts, el nas aixafat, les grans orelles, els cabells grisos partits per una clenxa mitjana i el pobre cos migrat del seu enemic Virginio Marsupiano.¹⁷

I val a dir que no resulta estrany que el protagonista consideri «enemic» un personatge que li manipula els textos per sistema, contra l'autoritat del qual no sembla que es pugui fer res:

Quan, deu anys abans, Joan s'havia adonat de les interferències de Marsupiano, li havia semblat que li seria fàcil posar-lo a ratlla. «Per què, quan jo poso *erigir*, ell ho substitueix per *levantar* i, quan jo poso *levantar*, ell ho substitueix per *erigir*? ¿No és això perdre el temps i fer ratlles noves?» Contra el que Joan esperava, Pau Vallès no havia semblat convençut. «Ja li ho diré. Però, ¿voleu dir que no us heu confós?» Un altre dia hi hagué aquell curiós afer del mot *insipiente*. En lloc de traduir de l'alemany una cita de Sant Joan de la Creu, Joan havia reproduït el text original. Hi havia la paraula *insipiente*. En publicar-se el llibre s'havia transformat en *incipiente*. Quan Joan havia fet notar l'errada a Pau Vallès, aquest havia dit: «Dieu que s'escriu amb essa? Però si no vol dir res!» Joan li havia dit el que volia dir «Ah! ¡Insipiente!» Joan havia fet portar un diccionari de l'Acadèmia espanyola i mostrat l'article corresponent a Pau Vallès. Aquest, després de llegir-lo, havia mogut el cap incrèdulament. «¿Voleu dir que no és una errada d'impremta?» Joan se n'havia anat furios, dient-se: «*Don't worry, don't worry*. Que... facin ben bé el que vulguin!»¹⁸

Ara bé, a més de la humiliació que significa aquest tracte per a un Joan Ferrer que ha estat (en una vida anterior i en un país desaparegut) una autoritat reconeguda en correcció lingüística, com l'autor de la novel·la (Jordana havia estat Cap de l'Oficina de Correcció d'Estil de la Generalitat de Catalunya), i per molt d'interès que el protagonista posi en la seva feina de traductor (en alguna ocasió, fins i tot incentivat per les afinitats amb els textos o amb els seus autors, com és el cas d'Aldous Huxley), la qüestió de fons és tota una altra:

17. *El món de Joan Ferrer*, Barcelona: Proa, 1971, p. 114-115.

18. Ídem, p. 116-117.

És clar que no estava del tot content d'ell mateix ni de la situació en què es trobava. De fet, s'hauria volgut millorar, almenys, en molts detalls. I quant a la situació en què es trobava... Joan mirà la cambra, escoltà els sorolls de Pacheco, i se sentí de sobte en un lloc estrany, ple d'una desolada sorpresa. Verament, què hi feia, allí? Complia un deure, evidentment, el de cobrir un pressupost. Però era allò, realment, un deure? De tant en tant, només de tant en tant (perquè hom no pot suportar de mantenir l'esguard fit en les coses profundes), s'adonava, amb una punyida dolorosa, del que havia perdut. Vint anys enrere, no tant, formava part d'un corrent poderós, sense abdicar la seva esquerpa independència. La seva obra s'articulava naturalment amb l'obra d'altri. Tot construint sentia els colzes dels companys que bastien el mateix edifici. El sentiment d'ésser part en una obra de general i generós profit l'amarava d'una informada sensació de plenitud i escaïença. «I ara, què? *Edepol!* Reports! Traduccions per a Amèrica! *Caburitos, gavilanes i santos!* I fer contenta cada primer de mes la *gnädige Frau* amb els corresponents *mangos!*»¹⁹

És per fidelitat a la llengua catalana, doncs, i potser sense ànim de veure-les publicades (als anys cinquanta poques esperances podia tenir de publicar versions catalanes fetes de bell nou), que Jordana emprèn una sèrie de traduccions, en aquest cas, de l'alemany. Els tractes de l'autor amb aquesta llengua vénen de lluny: el 1928 havia aparegut, en una col·lecció de consum de l'Editorial Mentora (la «Biblioteca Neus»), una novel·la, *La minyona del mas*, d'una popular escriptora alemanya que feia servir el pseudònim Eugenie Marlitt; i els crèdits diuen que el traductor és C. A. J. El fet que signés amb sigles o que l'editorial faci constar «Escrita en alemany», i no traduïda de l'alemany, fa pensar que ho és per traducció interposada, però no sabem a partir de quina llengua.²⁰ Per altra banda, ja a l'exili Jordana porta a terme la traducció de l'obra de Leopold Schwarzschild, ja esmentada, *Von Krieg zu Krieg* (que Jordana tradueix per *El mundo en crisis: de Versalles a Pearl Harbor*, el 1943). Atès que la versió anglesa és del 1942 i que el traductor, Norbert Guterman, li ha posat com a títol *World in trance: From Versailles to Pearl Harbor*, la hipòtesi que la traducció es va fer a partir d'aquella versió anglesa, com defensa Majó, és del tot raonable.²¹

És possible, però, que Jordana, que sempre havia tingut curiositat per totes les llengües, inclòs l'esperanto, i en llegia moltes —fins i tot s'havia compromès a traduir *Os Lusíadas* per a la Institució de les Lletres Catalanes—²² provés de traduir de l'alemany per a una col·lecció de consum. El cert és que en alguna narració i a la prosa periodística, especialment la de l'època de la guerra, mostra força familiaritat amb aquesta llengua. Ara bé, crec que comença a estudiar de debò alemany, pel seu compte, a Buenos Aires; justament a la famosa pensió, regentada per uns alemanys, amb els quals podia fer conversa; i, doncs, després del 1945. En una carta a Benguerel, del 1953, escriu:

19. Ídem, p. 226-227.

20. Montserrat Majó, que afirma haver buscat sense èxit la traducció anglesa de l'obra, no arriba a concloure cap solució per aquest cas. MAJÓ, Montserrat. *Op. cit.* p. 109-110.

21. Ídem, p. 52.

22. CAMPILLO, Maria. *Escriptors catalans i compromís antifeixista*. *Op. cit.*, p. 309.

Ni tinc temps per a escriure ara com ara (fora de reports en *porteño*) ni cap llibre meu no podria passar com cal per la censura espanyola. Em limito a esperar i observar i augmentar la cultura. Progreso en matemàtiques (tant, que si arribo als setanta, potser entendré abans de morir-me la teoria de la relativitat) i ja gairebé tinc el peu al coll a l'alemany. Després d'això només em faltaria repassar el llatí i aprendre el grec, llegir els clàssics en l'idioma original, discutir sobre l'altra vida amb sant Tomàs i dinyar-la (com deia elegantment el poeta).²³

En l'ordre ficcional, el protagonista d'*El món de Joan Ferrer* (escrit entre el 1956 i el 1958) figura que també tradueix de l'alemany al castellà. En el real, la prova definitiva són dues traduccions de l'autor al català, fragmentàries: *Die Räuber* de Schiller (que tradueix per *Els bandolers*) i *Egmont* de Goethe. No estan dataades, però s'acompanyen d'una edició d'*Egmont* publicada a Stuttgart el 1954, que és, versemblantment, d'on estava traduint Jordana els darrers anys de la seva vida. Aquestes traduccions no corresponen a cap encàrrec editorial, i les obres són massa llargues per pensar a publicar-les en una revista. Per a l'escriptor, però, traduir a la llengua pròpia era una manera de desafiar el desplaçament forçat; i era, també, una forma especial de la lleialtat.

23. Reproduïda fragmentàriament a BUSQUETS i GRABULOSA, Lluís. *Op. cit.* p. 111.

Dotze sonets de Shakespeare traduïts per C. A. Jordana
(Transcripció literal de Maria Campillo)²⁴

1.

D'èssers perfectes desitgem l'augment
perquè la flor no mori mai del bell,
ans, el madur pel pas del temps caient,
son tendre hereu servi memòria d'ell.
Pro tu, a l'esclat dels propis ulls junyit,
nodreixes, creant fam en l'abundor,
la flama de ta llum amb el teu pit,
tu enemic teu, cruel a ta dolçor.
Tu, que ets ara del món l'adornament
i únic herald de primavera, enterres
dins ta poncella el teu contentament
i fas ermes, gasiu, totes les terres.
Apiada't del món o bé, golut,
devora el que a la fossa hi és degut.

2.

Quan assetgin ton front quaranta hiverns
cavant al camp de ta beutat trinxeres,
serà com el parrac dels sols i verns
l'orgull que ara vesteix tes primaveres.
Llavors quan et preguntin ta beutat,
tresor dels dies de gerdor, on seria,
fóra vergonya dir que s'ha amagat
dintre els teus ulls per mala economia.
Quin altre mèrit no seria el teu
si podies respondre: «Aquest minyó
de la bellesa porta el compte meu»,
provant la teva per successió!
Això fóra ésser jove en la vellesa
i sentir la sang freda ben encesa.

3.

Mira el mirall, i al rostre que hi veuràs
digues que el temps que en formi un altre és ara;
si adob novell no poses a ta faç,
engany faràs al món i alguna mare
infeliç, perquè ¿on fóra la beutat
que desdenyés el goig del teu conreu

24. Fons Cèsar-August Jordana, ANC: 680 (en procés de catalogació).

o aquell de si mateix tan encisat
 que tomba es fes de tot possible hereu?
 El mirall de ta mare ets tu, i en ell
 d'un fresc abril ella retroba el cor;
 així, a despit d'arrugues, veuràs bell
 per finestres d'edat el teu temps d'or.
 Pro, si no vius per al record d'algú,
 mors sol, i mor la teva imatge amb tu.

4.

Bonicor sense guany ¿per què el llegat
 només en tu despens de ta bellesa?
 Do de natura no és present donat,
 sinó préstec que es fa a una mà despresa.
 Digues, doncs, bell gasiu ¿com és que abuses
 de l'abundor que et donen per fer lliure?
 Digues, avar de mal profit, ¿per què uses
 una suma tan gran i no pots viure?
 Car el comerç de tu amb tu sol, mesquí,
 ta dolcesa decep de tu mateix.
 Quan la natura et cridi de partir,
 què pots deixar acceptable, quin escrieix?
 Amb tu a la tomba ta beutat se'n va,
 que usada, viva, marmessor et serà.

5.

Aquelles hores que en llur dolça empresa
 han fet l'esguard que tots els ulls recapta,
 d'ell i l'injust que ajusta la bellesa
 seran tirans en fer dels anys la capta.
 El temps sense repòs l'estiu atia
 devers l'hòrrid hivern i allí el confon;
 saba gelada, fulla que es moria,
 beutat sota la neu on tot es fon.
 Si l'estiu no restava destil·lat,
 entre murs de cristall líquid captiu,
 de la beutat l'efecte de beutat
 fóra orfe, i cap record no en fóra viu.
 Però la flor estil·lada el fred contesta;
 perd el color, sa dolça essència resta.

6.

No deixis, doncs, que l'aspra mà hivernal
 malmeti en tu un estiu no destil·lat.

Perfuma algun flascó, munta un cabal,
 ans de matar-te, amb l'or de ta beutat.
 No és pas usança d'usurer defesa
 la que, en pagar, et farà feliç a tu;
 de tornar un altre tu ja és ta comesa,
 i deu cops més feliç si deu per u.
 Deu cops tu fóra un compte més feliç
 que tu tot sol, si en cada cop et veies;
 ¿què hi podria la mort que a tu t'occís,
 si així per a després la vida et feies?
 No t'entestis; ets massa bell per fer
 la mort ton amo, els cucs ton hereter.

7.

Mira! Quan per llevant la llum gentil
 alça la testa ardent, meravellat,
 l'ull terrenal ret homenatge humil
 servint d'esguards la sacra majestat;
 i quan, pujant el rost turó del cel,
 és com la juvenesa en l'homenia,
 l'esguard mortal l'adora encara amb zel
 en l'auri romiatge del seu dia.
 Pro quan davalla, lassa, del cim alt
 i va a la posta, els ulls que reverien
 no es plauen en tentines de malalt
 i en cerca d'altres vistes es desvien.
 Així et fas una mort no contemplada
 si surts del teu migjorn sense fillada.

8.

Música essent, el so te n'és ingrat?
 La dolça joia en la dolçor es delita.
 Doncs ¿per què estimes el que et ve a desgrat
 i et plau allò que el teu enuig invita?
 Si ton orella el just acord fereix,
 dels sons ben afinats la unió viva,
 sols renya gentilment qui desconeix
 les altres parts en solitud esquiva.
 Fixa't quin maridatge dolçament
 les notes, d'una corda en l'altra, infanten,
 mare feliç i pare i fill talment
 que, tots en un, una gaubança canten:
 cant sense mots que, essent divers, és u
 i et diu. «Tu, sol, resultaràs ningú».

9.

¿Uns ulls de vídua tems d'humitejar
i és per xo que et consums en solteria?
Ah! El món enviduat gemegarà,
si mors sense sement, de nit i dia.
Muller no consumada, el món jaquit
sense forma de tu farà gran plant,
mentre que qualsevol vídua del marit
als ulls dels fills troba la forma amant.
Mira! El que el pròdig esbarria al món
no ho perd el món, que se'n gaudeix encara;
pro la bellesa més servada es fon,
la destrueix qui en té la guarda avara.
No hi ha amor d'altri en pit així recós
que en si mateix fa un crim tan vergonyós.

10.

Vergonya! ¿Quin amor pots dur a ningú
si amb tu mateix ets tan improvident?
Digues, si vols, que molts t'amen a tu;
que tu no ames ningú és ben evident.
Un odi et posseeix tan criminal
que contra teu sense aturar conspires,
i, en lloc d'haver-ne cura capital,
ton bell soplug a la ruïna gires.
Canvia de pensar i canviaria
jo de parer. ¿Més bell allotjament
l'odi que no el gentil amor tindria?
Almenys amb tu comporta't dolçament.
Sigui engendrat un altre tu a precés meus
i la bellesa duri en tu i els teus.

11.

Tot minvant la creixença podràs fer,
sorgint, en un de teu, d'allò que perds;
la sang que, jove, has atorgat pots bé
dir teva tot deixant els dies gerds.
En això viu el seny de la beutat;
sense això un foll i fred decandiment:
en seixanta anys el món fóra acabat
si fossin tots iguals de pensament.
Que els qui no ha fet Natura per servir
morin, rudes i lleigs, en eixorquia;
pro en aquells que ha dotat no ha d'ésser va
el do que generosa concedia.

T'ha gravat per segell, marcant així
que has d'imprimir-ne més i no morir.

12.

Quan al rellotge veig el temps fluent
i el dia brau caure en l'horrible nit,
i els rínxols negres tots coberts d'argent
i la flor tendra que un alè ha marcit;
quan al dosser del folc, l'arbre més alt,
veig el fullam com en nuor es commuta,
i tota en garbes la verdor estival
duta en civera amb blanca barba hirsuta;
llavors em dic de tu que ta beutat
de l'erm del temps haurà de fer la via,
puix que, de la gerdor, tan aviat
mor el punt dolç com altre punt naixia.
Altra defensa contra el temps no hi ha
que ta sement, per quan se te'n durà.